

dr. sc. Vjenceslav Herout
Petra Preradovića 65
43 500 Daruvar
vjenceslav.herout@gmail.com

 OPEN ACCESS

 Check for updates

Primljeno/Received: 1.3.2025.
Prihvaćeno/Accepted: 21.4.2025.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
DOI: 10.47325/zj.8.10.3

UDK 323.15(497.5=163.2)

UDK 314.15

LJUDEVIT SELO OD 1880. DO 1918. GODINE

Sažetak: O migracija Čeha tijekom 19. stoljeća su dosad najviše pisali mnogi istraživači tijekom 20. stoljeća. Njima su se bavili mnogi znanstvenici s područja današnje Češke jer su one bile kod njih masovne i bile usmjerene ne samo na hrvatska područja nego i na neke europske prostore i prekomorske zemlje. Ova opisana migracija odvijala se na prostoru tadašnje Habsburške Monarhije (Austro- Ugarske) u čijem su se sastavu tada nalazili češki i hrvatski prostori pa su je mnogi tumačili s gledišta migracije stanovništva s prenapučenih, prema slabije nastanjenim područja navedene države. Ta nejednolika nastanjenosti ima svoje povijesno opravdanje jer su južni dijelovi te države („ugarske zemlje“) većim dijelom bile do konca 17. stoljeća pod osmanskom vlašću. Nakon oslobođanja tih zemalja ta su područja u veliko broju napustilo osim Osmanlija i veći broj njihovih ranijih podanika. Oslobođene zemlje trebalo je osposobiti za naprednije gospodarstvo, a to se moglo postići kolonizacijom tih prostora, zatim krčenjem dijela šumskih površina i osposobiti ih za napredniju ratarsku proizvodnju, za što su imali sve poželjne pretpostavke. Bečki dvor je podržavao takvu politiku, ali do ukidanje kmetstva (1848.), bilo je problema oko dobivanje dozvola zemaljskih gospodara koji su im uskraćivali često izdavanje otpusnicama za odlazak. U drugoj polovici 19. stoljeća, nakon ukidanja kmetstva, u migracije se uključio i jedan dio sitnog seljaštva potaknuti željom da prodajom svoja sitnih imanja kupe ratarske površine koje su bile na prostorima Slavonije osjetno jeftinije. Uz njih su se u migracije uključili i mnogi seljaci bezemljaši koji su na poziv nekih slavonskih plemićkih porodica stupali u najamni odnos i radili kao najamnici da onim plemićkim posjedima koje su oni zadržali za sebe, a za uzvrat dobivali manje najamne površine, ali su najmodavci uvijek mogli ranije ugovore poništiti. Upravo u ovakvom odnosu bili su seljani Luisendorfa od osnivanje naselja 1855. do 1888. godine kada su najamne posjede uknjižili na svoje ime.

Ključne riječi: obitelj Tüköry, kupoprodajni ugovori, od najamnika do slobodnih seljaka, kulturni i crkveni života, prilike u Prvom svjetskom ratu.

1. Od zakupaca do slobodnih seljaka¹³⁴

U razdoblju nakon 1880. godine život u Luisendorfu (Lipovcu) počeo se postupno mijenjati. U naselje se povremeno useljavala neka nova češka obitelj, ali uglavnom iz okolice. Također se počelo postupno ostvarivati da su kućanstva i zemlja postajali vlasništvo najamnika koji su tamo živjeli i obrađivali tu zemlju. Sve se to događalo postupno, nije to bilo besplatno, već su ih oni kupovali. Teško je reći je li cijena bila niska ili preplaćena. Istina je da se u to vrijeme za takvu cijenu u daruvarskoj okolici mogla kupiti takva kućanstva, ali je također istina da je nešto kasnije cijena takvih imanja porasla. Lipovačke obitelji tijekom zakupa puno su ulagale u uređenje svojih kućanstava i zato su željele ostati živjeti u njima, iako su za tu cijenu u nekoj zabiti mogli kupiti i jeftinije imanje.

Raniji zakupni ugovor za doseljene obitelji, kao i za obitelj Vavrenec, trebao je završiti oko 1880. godine. Mogao ga je produljiti, otkazati ili mijenjati vlasnik (zakupodavac). Tada se u kratkom vremenu Julija Jankovića (1879.) najprije izmijenila Magdalena Lechner, a nakon njezine smrti 1880. godine, pošto nije imala potomke, brigu o ostatku imanja preuzela je obitelj Aleksandra (Skendera) Tüköryja, najbliža rodbina, jer je Paula, sestra Magdalene Lechner, bila supruga Aleksandra Tüköryja. Time je Skender (Aleksandar) Tüköry postao privremeni upravitelj (staratelj) preostalih imanja Daruvar-Sirač-Uljanik.¹³⁵

U to vrijeme daruvarsko imanje još uvijek je bilo opterećeno dugovima iz vremena vlastelina Julija Jankovića i zato se razmišljalo o prodaji dijelova imanja kako bi se dobivenim novcem podmirio dio ranijeg duga. Ova okolnost dovela je do toga da obitelj Tüköry nije nakon 1880. godine sklapala više nove višegodišnje zakupne ugovore s obiteljima u Ljudevit Selu, već je produžavala ranije, sve dok konačno nisu odlučili prodati zakupnicima u Ljudevit Selu imanja o kojima su oni brinuli. Problem je bio u tome što lipovačke obitelji nisu imale dovoljno novca da odmah plate zakupljena kućanstva s imanjem, pa se to ostvarivalo postupno, od 1885. do 1888. godine, kada su one bile upisane u zemljišne knjige kao vlasništvo na ime glave obitelji u Ljudevit Selu.

O tome kako se to rješavalo može se pratiti iz preostalih dokumenata o Machovoj obitelji. U kupoprodajnom ugovoru iz 1885. godine između upravitelja Skendera Tüköryja, koji je kao staratelj zastupao vlastelinsko imanje Daruvar-Sirač udovice Magdalene Lehner, može se

¹³⁴ Ovo je drugi nastavak o nastanku i razvoju Luisendorfa (Ljudevitinog Sela, Lipovca) kod Daruvara. Prvobitni njemački naziv naselja zamijenjen je nazivom Ljudevitino Selo, ali ga seljani i danas zovu Lipovac. Prvi dio prikaza bio je objavljen pod nazivom "Ljudevit Selo- selo koje se rađalo u mukama", *Zbornik Janković*, Vol III, br. 3, 2018, 157 – 181.

¹³⁵ Više o toj plemićkoj obitelji vidi u: Željko KARAULA, Prilog za poznavanje povijesti vlastelinske obitelji Tüköry de Algyest u Daruvaru tijekom druge polovice 19. i početkom 20. stoljeća, *Zbornik Janković*, Vol. II, br. 2., 2017., 76-92.

vidjeti koje su parcele imanja prodane za 493,38 forinti na ime Ivana (Jana) Mache, koji je živio na kućnom broju 12 u Ljudevit Selu.¹³⁶ Prema ugovoru, kupac je mogao nakon potpisivanja i plaćanja novčanog dijela navedeno imanje u ugovoru upisati na svoje ime u zemljišne knjige. Sve troškove ugovora, upis u zemljišne knjige i ostale pristojbe i poreze trebao je platiti kupac. Kao kupac svoj potpis na ugovoru dala je i udovica Ivana Mache, Rozalije Macha, rođena Vystid, kao skrbnica maloljetnih Franje i Ane Macha.¹³⁷

Prijenos imanja obitelji Macha se ostvario tek tri godine kasnije, 1888. godine, prema svemu sudeći kada je obitelj isplatila navedeni iznos i time ispunila obveze iz ugovora iz 1885. godine. Godine 1888. sklopljen je novi ugovor u kojem se navodi koje se preostale parcele iz vlasništva Aleksandra, Antuna, Alojza, Eugena i Margite Tüköry de Algyest trebaju upisati na ime Ivana Mache iz Ljudevit Sela. Iste takve ugovore imale su i ostale lipovačke obitelji koje su također kupile svoja imanja 1885. godine, a potom ih istog dana 1888. godine upisale u zemljišne knjige na svoje ime.

Time je 1888. godina postala presudnom godinom za sve doseljene obitelji u Lipovcu. Osim podatka kada je u zemljišne knjige upisana na imena novih lipovačkih vlasnika, također su navedene cijene po kojima su imanja kupljena.¹³⁸ Svugdje je navedeno da je kupljeno imanje pripadalo plemićkoj obitelji Tüköry, samo u nekoliko slučajeva se navodi da su bila urbana imanja (imanja na kućnim brojevima 5, 20, 25).¹³⁹

Iz zemljišnih dokumenata iz 1888. godine može se saznati sve o kupljenom imanju: broj parcela, njihova veličina, je li riječ o oranicama, pašnjacima, šumama, livadama i također gdje se svaka parcela nalazila u okviru zemljišne zajednice Donjeg Daruvara. Najviše takve zemlje naseljenici su imali u dijelu navedenom kao Lipovac, a potom Branjevina. Veličina imanja bila je različita, od onih malih s 3 do onih do 12 jutara. Ipak, najviše ih je bilo između 6-7 jutara. Broj parcela također je bio različit i kretao se od 3 do 12 parcela. Među njima su bile samo neke oranice u jednom komadu većem od 3 jutra, uglavnom su to bile manje parcele. Najmanje takve imale su manje od 400 hvati. U zemljišnim knjigama također su navedene i obitelji koje su

¹³⁶ Ivan Macha se rodio u Češkoj. Sklopio je brak 1864. godine s Barbarom Lehak s kojom je imao dvoje djece, ali je preživio samo Josip (r. 1870.). Nakon što mu je 1874. umrla supruga Barbara, Ivan se oženio sa Rozalijom Vystid, s kojom je imao troje djece, jedno je umrlo, a preživjeli su Franjo (1875.) i Ana (1882.) Niti Ivan nije bio dobrog zdravlja, umro je 1883. godine od tuberkuloze kada je imao 47 godina. Nakon toga udovica Rozalija se 1886. godine udala za Antuna Kraisingera, 27 godina starog leđičnog mladića, s kojim je imala kćer Mariju (1890.) i Antuna (1893.)

¹³⁷ *Kupovni ugovor, Daruvar, 12. veljače 1885.* (Obiteljski arhiv obitelji Bukač).

¹³⁸ Gruntovni ured Kr. kot. suda Daruvaru, 28. travnja 1889.

¹³⁹ Prema vlasničkim listama u gruntovnom uredu u Daruvaru za sve seljane Ljudevit Sela je naveden isti sadržaj teksta o danu kupovine imanja te isti nadnevak kada je imovina upisana u gruntovne knjige. Kao dan kupovine navodi se 12. veljača 1885., a upis 16. studeni 1888.

kasnije naslijedile imanje iz 1888. godine ili ga, u cijelosti ili djelomično, darovale potomcima, ili ga prodavale nekome drugome.

Popis vlasnika Luisendorfa iz 1888. godine potvrđuje da je u naselju još uvijek bilo 25 kućanstava, iako je tamo živjelo više obitelji. Često je u jednom kućanstvu živjelo više obitelji, neki su tamo živjeli kao podstanari. U zemljišnim knjigama u Daruvaru može se vidjeti tko su bili vlasnici pojedinih kućanstava i za koju su novčanu vrijednost kupili svoje kućanstvo 1888. godine i upisali ih na svoja imena.

1. **Polaček Franjo** kupio je urbarski posjed s oko 6 jutara.
2. **Beneš Venc** je na svoje ime upisao stambenu zgradu br. 2 na svoje ime s oko 6 jutara zemljišta za 406, 90 forinti.
3. **Zahonotzky Marija** je upisala stambenu zgradu na kućnom br. 3 i za to je platila 408, 38 forinti. Godine 1893. se kao vlasnik navodi Albert Janota, a nakon njega Venc Janota.
4. **Koutnik Franjo** je prepisao imanje na k. br. 4 i platio 439, 54 forinti.
5. **Strnad Marie** upisala je na k. br. 5 stambenu zgradu i imanje i za to platila 443. 21 forinti.
6. **Mahal Josef** kupio je stambenu zgradu i imanje od oko 5 jutara na k. br. 6.
7. **Strejček Ivan** postao je vlasnik stambene zgrade i imanja na k. br. 7 i platio 366 forinti. Od 1899. godine kao vlasnik navodi se Vaclav Strejček.
8. **Choura Venc** je upisao na svoje ime stambenu kuću na k. br. 8 sa 6 parcela zemljišta, ukupno oko 12 jutara i za to je platio 367, 35 forinti.
9. **Coufal Bartol** je postao vlasnik kuće na k. br. 9 sa imanjem i platio 541, 83 forinti.
10. **Petrlik Ivan** kupio je stambenu zgradu na k. br. 10 za 449, 41 forinti.
11. **Novotny Antun** postao je vlasnik stambene kuće na broju 11 sa imanjem oko 8 jutara, kupljenog za 454, 47 forinti. Imanje se sastojalo od 10 parcela, od kojeg je najveće imalo oko 4 jutara, a najmanje 397 hvati.
12. **Macha Ivan** bio je tada već pokojnik, ali je bio upisan kao vlasnik domaćinstva jer je imanje bilo kupljeno 1885, ali je u njegovo vlasništvo upisano tek 1888. godine. Stambena zgrada i 10 jutara zemlje bili su kupljene za 493, 33 forinti. Nasljednici imanja bili su maloljetni Josip, Franjo i Ana Macha (Ivanova djeca iz ranijih brakova). Zapisano je, da je od njih 1904. imanje kupio Antun Kraisinger za 1 800 forinti. Nakon njega imanje je bilo prepisano na Kraisingerovu kćer koja se kasnija udala za Skalnika.

13. **Juza Josip** kupio je stambenu kuću k. br. 13 i pripadajuće imanje s 10 parcela za 567, 77 forinti.
14. **Janota Albert** obavio je prijepis 12 jutara zemlje i stambene kuće pod brojem 14 za 523, 20 forinti.
15. **Dočkal Josip** prepisao je kuću pod brojem 15 i oko 15 jutara zemlje za svotu od 504, 36 forinti.
16. **Klečka Matija** je kupio kuću k. br. 16 i 6 jutara zemlje s 5 parcela za 378, 10 forinti.
17. **Turek Antun** kupio je kuću br.17 i pripadajuće imanje od 5 parcela s ukupno oko 6 jutara za 387, 43 forinti.
18. **Koman Ivan** obavio je prijepis kuće i imanja na k. br. 18 za 484, 19 forinti. 1901. godine imanje je prepisano na Franju Komana.
19. **Barta Marie** je kupila stambenu kuću s dvorištem i oko 6 jutara imanja za 266, 91 forinti na osnovi ugovora iz 1885. godine. 1892. godine cijelo su domaćinstvo kupili Barta Josip i Božena. Od 1910. godine vlasnici su ovog domaćinstva postali Turek Franjo i Francika.
20. **Holaček Ivan** kupio je stambenu zgradu br. 20 i oko 6 jutara zemlje za 266 , 91 forinti.
21. **Kralj Franjo** je postao vlasnik stambene zgrade k. br. 21 i pripadajuće zemljište s oko 2, 5 jutara kupljene za 195, 33 forinti.
22. **Hibl Ivan** kupio je stambenu kuću pod brojem 22 s 2,5 jutara zemlje za 163, 08 forinti.
23. **Pekarek Vencel** kupio je stambenu zgradu br. 23 i oko 4 jutara zemlje za 222, 45 forinti.
24. **Strnad Ivan** kupio je za 237, 96 forinti kuću br. 24 s imanjem s oko 5 jutara za 237 , 96 forinti,
25. **Pokorný Vaclav** je postao vlasnik stambene zgradu br. 25 s oko 6 jutara zemlje koju je kupio za 454, 47 forinti.

U to vrijeme seljani su kupili još 339 hvati zemlje za seosko groblje i jednu manju površinu od 96 hvati pod nazivom „pustošine“. Za to su platili 16, 96 forinti. Ove površine postale su vlasništvo porezne seoske općine Ljudevit Sela.

Prilike u Lipovcu u 80-tim godinama 19. stoljeća nisu bile još takve da bi se moglo reći da se život njegovih stanovnika osjetno poboljšao. To što im je uspjelo da do 1888. godine isplate obitelji Tüköry svoja ranije najamna imanja, ipak se to ostvarilo uz velika odricanja i posudbama koje su morali neke obitelji u narednim godinama vraćati.

2. Svakodnevni život do konca Prvog svjetskog rata

Nakon osnivanja Ljudevit Sela njegovi su stanovnici imali obaveze ne samo prema svojim najmodavcima, nego i prema crkvi. Jedno duže vrijeme bila su to naturalna davanja, koje su imali i ostali župljani rimokatoličke vjere. Visina njihovih davanja bilo je određeno još u 18. stoljeću, platilo se prema stambenoj kući, prema broju bračnih parova u obitelji i prema broju stoke.¹⁴⁰

Tijekom druge polovine 19. stoljeća crkvi su se davala i druga nova davanja. Nakon što su se počela otvarati nova groblja na području daruvarske crkvene župe, tražilo se od župljana i nadoknada za dolazak svećenika u njihova sela. Svako od njih imalo je propisanu visinu nadoknade kao putni trošak, ovisno od udaljenosti. U drugoj polovini 19. stoljeća također su se neka davanja, umjesto u naturalnom obliku, zamijenila novčanom nadoknadom. U razdoblju 1873.-1896. godine Ljudevit Selo je na župni račun, umjesto u naturalnom obliku, trebalo platiti 80 forinti te 1, 41 forinti umjesto košnje livade, što je ukupno iznosilo 81.41 forinti.¹⁴¹ Taj prijelaz od naturalnog na novčana davanja, radi nedostatka novca, bilo je veliko opterećenje ratarskim obiteljima. Događalo se stoga da su se ponekad takve nadoknade plaćale naknadno, ali su se ipak podmirile jer su s crkvom imali sklopljen ugovor kojeg su se oni pridržavali. Jedan takav ugovor sa župnom crkvom sklopili su 26. veljače 1881. godine rimokatolici iz Gornjeg Daruvara, Golubnjaka, Pakrana, Šibovca, Doljana i Ljudevit Sela prema kojem su imali svake godine do sredine svibnja platiti daruvarskoj župnoj crkvi polugodišnju propisanu svotu. Ona sela koja na vrijeme nisu platili taj iznos, župni ured je slao žalbu na adresu državnih ureda, tražili su da se ta sela upozore da podmire svoje obaveze. U jednom drugom pismu iz 1884. godine doznajemo da je župni ured također od žitelja navedenih sela tražio da se od stanovnika traži novčano plaćanje ranije radne obaveze košnje crkvenih livada.¹⁴²

Kasnije, u razdoblju 1896.-1920., davanja za Ljudevit Selo iznosilo je 160, za drva 16, za košnju livade 2. 82, ukupno 178.82 forinti.¹⁴³ To povišenje počelo je kasnije, kada su se poboljšale gospodarske prilike na selu pa su to župljani sela lakše ispunjavali. Također tada su bile vidljive prve naznake postupne inflacija.

¹⁴⁰ AKŽD (Arhiv katoličke župe u Daruvaru), *Neka starija podavanja župniku Daruvarskom*. Do 1896. u Brestovcu i Končanici se platilo pola mjerice žitarica i 6 oka zobi, po stambenoj kući jednu četvrtinu mjerice pšenice i jedno pile. Svako je domaćinstvo za jednu kravu davalo jednu funtu sira i jednu polovinu maslaca. Za odrasle žene davalo se 10 „ručica“ lana. (Podaci za ovaj prilog korišteni su iz AKŽD u vrijeme kada je ta arhiva bila u Daruvaru. Sada je ona pohranjena u Biskupskoj arhivi u Požegi).

¹⁴¹ AKŽD, Župni bir po selima.

¹⁴² AKŽD, Odpisi-dopisi, Dopis župnog uredu od 18. lipnja 1883. podžupanskom uredu i Poglavarstvu trgovištu Daruvar, 25. lipnja 1883.

¹⁴³ AKŽD, Daruvar, Župni bir po selima

Stanovnici Ljudevit Sela 80-tih godina 19. stoljeća bili su i dalje isključivo pripadnici rimokatoličke vjere. Nisu imali svoju crkvu pa su hodali u crkvu u Daruvaru. U crkvenim zapisima daruvarski svećenici¹⁴⁴ se nisu žalili na vjernike iz Ljudevit Sela, sve su crkvene obaveze¹⁴⁵ redovito ispunjavali, iako ponekad s malim zakašnjenjem, ali često jer za to nisu imali dovoljno novčanih sredstava. Evangelističke obitelji se u Ljudevit Selu koncem 19. stoljeća ne spominju.

O izgledu ovog naselja iz 80-tih godina 19. stoljeća moguće je doznati iz kasnijih zapisanih usmenih pričanja. Izgled sela nije bio nimalo privlačan, ukoliko pročitamo o njemu jedan zapis iz župnog ureda u Daruvaru¹⁴⁶ u kojem se navodi da je put iz trgovišta Daruvar preko Ljudevit Sela prema Brestovcu u „novije vrijeme mjestima prekopan pa je cesta mjestima tako uska da se dvoja kola ponekad ne mogu sigurno mimoći i zato moraju ponekad jedna skrenuti u stranu preko trnja pa su njegovi putnici izloženi opasnosti.“ U pismu se tražilo da se općinske vlasti u to uvjere i zatim nešto poduzmu da se ti nedostaci otklone.

Stambene zgrade nakon 1890. godine počele su se postupno razlikovati od onih koje su tamo bile građene ranije. Kostur ranijih građevina bio je od drveta. Svaka stambena zgrada imala je nadzemne temeljnih greda od tesanih debelih stabala (pragovi, podsjeci) na koja su zatim stavljani u razmaku od oko 2 – 3 metra okomiti stupovi koji su se spajali spojnicama (pante) sa temeljima. Na ove stupove stavljali su se vodoravno vjenčanice (tramovi). Time se dobio kostur buduće zgrade. Na takav dovršen kostur se između tramova i podseka su se u okomitom položaju stavljali hrastovi kolci (stupići) na udaljenosti oko 30 cm, a zatim su se između njih isplelo u vodoravnom položaju grabovo ili ljeskovo pruće. Na isti način umjesto pruća su se ponekad odmah stavljale u vodoravnom položaju drvene gredice široke od 8 – 10 centimetara. One su se stavljale u ranije iskopani utori, žljebove (falcovi). U Lipovcu takve vodorodne „gredice“ nazivale su se „šeperi“, ali su imali i druge nazive. Ovaj drugi način se u Lipovcu više koristio.¹⁴⁷

Ovako pripremljena površina se premazala blatom – žbukom (maltom). Prethodno su graditelji za to pripremili zemlju, uglavnom žuticu, jer je imala bolju ljepljivost. Uz vodu su u maltu (žbuku) stavljali i pljevu i nakon miješanja počelo je vanjsko i unutrašnje žbukanje.

¹⁴⁴ Od osnutka Ljudevit Sela do početka 20. stoljeća su se u župnoj crkvi u Daruvaru izmijenili tri župnika: Stjepan Piroš (1797.- 1870.), Stjepan Tadić (1833 – 1896) i Petar Ožanić (1843.- 1906.)

¹⁴⁵ AKŽD, Neka starija podavanja župniku daruvarskom. Davanja rimokatoličkih obitelji bila su već ranije propisana. Za sklapanje braka trebao je dati pola mjerice žita, 6 oka zobi, za stambenu zgradu četvrt mjerice pšenice a jedno pile, za jednu kravu jednu funtu sira, a pola funti maslaca.

¹⁴⁶ AKŽD, Odpisi-dopisi, Dopis župnog ureda od 13. siječnja 1888 na adresu Slavna kraljevska kotarska oblast.

¹⁴⁷ Josef VAREKA, Akultaracija i narodno graditeljstvo čeških sela u Hrvatskoj, *Narodna umjetnost*, 24, 1987, 199-227.

Malta se nanosila rukama. Nakon nanošenja prvog sloja na tom sloju načinili su se tanke brazde koje su zvali urezi (šklahe) u koje su, nakon što su se osušio taj prvi sloj, otprilike nakon pet dana, na njega nanosio drugi sloj žbuke koji je popunio i ranije uske brazde i time se dobila jača čvrstina tako ožbukane zgrade. Nakon toga se ranija površina ravnala posebnim rajblom (glačalom). Nakon što se taj drugi sloj osušio, pristupilo se krečenju (bijeljenju) otopinom koja se sastojala od vode pomiješane s gašenim vapnom. Isti način gradnje koristio se i za gradnju štala. Ostale gospodarske zgrade (svinjci, kokošinjci, štagljevi i hambari) imali su sličan način gradnje, ali su zbog bolje prozračnosti imali samo drvenu konstrukciju. Kasnije su se na stambenim zgradama umjesto drvenih temelja stavljale pečene cigle, a tek kasnije su ih postupno zamjenjivao kamen jer su cigleni temelji propuštale vlagu.¹⁴⁸

U Lipovcu su se već koncem 80-tih godina 19. stoljeća počele graditi stambene zgrade sa zidanim zidovima što je bila naprednija tehnika gradnje. U početku su se unutar kostura, umjesto pruća, počeli stavljati sušene cigle (Česi su ih zvali vepraki), a nešto kasnije pečene cigle. Bio je to to jednostavniji posao i ujedno takve su građevine imale i duži vijek. Ipak tada nije bila napušten još jedan raniji način gradnje od „nabijene zemlje“ uz obrazloženje da su takve zgrade imale bolju izolaciju prema hladnoći ili ljetnih vrućina. O tom načinu gradnje na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće dao je kratak zapis kasniji daruvarski župnik Mijo Ettinger. On je te informacije dobio od lipovačkog mještana Antuna Novotnog. Prema tom zapisu na gradnji takvih građevina sudjelovalo je oko 10 muškaraca. U tome su sudjelovale žene i djeca koji su u košarama od pruća ili u drvenih kopanjima nosili vlažnu glinu pomiješanu s pljevom, dok su muškarcima palicama (maljevima, tlukalama) nabijali glinu između dvije debele daske koje su određivale model buduće stambene zgrade. Maljevi su naličili drvenom kolcu koji je u gornjem dijelu imao promjer oko 5, a u donjem dijelu 10- 15 centimetara. Zidovi su se nabijali u cijelom dijelu vanjskim zidova i tako je postupno radilo do željene visine. Na uglovima ovih zidova, s vanjske strane, stavljale su se drvene pritke koje su tijekom gradnje učvršćivale stabilnost izgrađenih zidova. Takva je početna gradnja stambene zgrade, pod nadzorom jednog stručnog majstora, trajala oko tjedan dana.

Krajem 19. stoljeća u Lipovcu nabijene stambene zgrade su gradili Znamenachek i Rupert, zidarski majstori iz Brestovca.¹⁴⁹ Nakon dovršenja ovog prvog dijela gradnje u zidovima su

¹⁴⁸ Isto, 204.

¹⁴⁹ Isto, 206. Josef Vařeka je 1968. godine u razgovoru s Ivanom Jesenašem iz Odkopa detaljno istražio kako su se gradili zidovi nabijanjem zemlje. Graditelj je pripremio najprije dovoljnu količinu žute zemlje koju su polili vodom i potom je drvenom motkom miješali nasjeckanom slamom ili pljevom. Zatim su izmjerili cijelu površinu stambene konstrukcije. Na mjestu planiranih vanjskih strana buduće zgrade, iskopali su iskop (jarak) širine 40- 50 cm koji su trebali biti temelji planirane zgrade. Dno jarka su tlukalom (maljem) nabili i zatim su to zasipali ranije iskopanom zemljom. Bogatije obitelji su umjesto zemljanih temelja stavljali pečenu ciglu (kasnije kamen). Na takvim temeljima

bili prokopani otvori za vrata i prozore. Taj se posao obavljao po mogućnosti nakon jednog mjeseca, nakon dovršenje prve faze gradnje, kada su se zidovi već dobro osušili. Raniji iskopani otvori su se poduprli stupovima koji su tamo ostali sve dok stolar nije napravio vrata i prozore i stavio ih u ranije otvore. Zidovi su se zatim najprije mazali rijetkim namazom od žutice a nakon što se namaz osušilo, počelo je bijeljenje (krečenje) rastvorom vode s gašenim vapnom.¹⁵⁰

Lipovačke stambene zgrade bile su čelom okrenute prema cesti, imali su dvostrani krov (krov sa dvije strehe), koji su ležali na drvenim gredama koje su međusobno bile udaljene oko jedan metar. Na njih su se stavljali letve i na njih streha od slame, kasnije, umjesto slame stavljao se crijep. S obje čelne strane čela od drvenih dasaka gradila su se čela zgrade. Kasnije su daske zamijenile cigle. Na čelu se ostavljeni mali otvori (prozorčići) koji su propuštali dovoljno svjetla i zraka na tavanskom prostoru.

U Lipovcu su još koncem 19. stoljeća gradili stambene zgrade s desne strane ceste Daruvar – Brestovac, izgledom su bile slične i sve su čelom bile okrenute prema cesti. To je bilo nužno jer kućna mjesta bila su uska tako da je ostavljen uz kuću samo prolaz kroz koji se moglo ulaziti i izlaziti zaprežnim kolima. U takvim obiteljskim kućama bilo je je uglavnom četiri sobe. U kuću se ulazilo s dvorišne strane i ulazna vrata bila su približno u sredini stambene kuće. Ušlo se u jedan mali hodnik (pedsoblje) iz kojeg se moglo ući u spavaću sobu koja se nalazila na strani do ceste i koja je na toj strani imala dva prozora dok je jedan prozor bio do dvorišne strane. U pedsoblju su jedna vrata služila za ulaz u kuhinju koja je bila u središtu stambene zgrade, a jedna vrata su vodila u komoru koja se nalazila prema dvorišnoj strane u kojoj su seljani stavljali prehrambene proizvode i razno kuhinjsko posuđe. Iz komore su često bile stepenice koje su kroz tavanski (stropni) otvor vodile na tavanski prostor. Rijetko se na tavan ulazilo stepenicama iz kuhinje. U kuhinji se ponekad, uz sudsku dozvolu i susjedov pristanak, također stavljao jedan prozor na susjednu stranu.¹⁵¹

Od 1890. godine moguće je postupno pratiti kulturni i zabavni život u Lipovcu. Neki oblici ovog života bili su već ranije, ali to nije bila planski organiziran rad, nego više druženje

počeli su se graditi zidovi. U zidovima širine oko 40 cm, na udaljenosti na oko 50 cm, nabijale su se dvije pritke zvane klješine, unutar kojih su stavljali debele daske širine oko 25 cm i dugačke oko 4 metra. Pritke su se dolje i gore učvršćivala sponama. Da se daske prilikom nabijanja zemlje ne bi savijale, koristili su se podupirači (šprajcevi). Kod nabijanja zida u nabijenu zemlju su se davali kolčići da se dobije stabilnost zida. Nakon nabijanja prvog sloja zemlje, izvadili su spone te su se daska podigle na višu razinu i tako se to radilo dok nije bio sagrađen do vrha. Na uglovima takvih zgotovljenih zidova sa vanjske strani su se izbile spone i praznine popunile zemljom. Kod takve gradnje, zbog nedostatka dasaka, zidovi su se mogli izgraditi samo sa dvije daske jer su se one podizale postupno čim je bio sagrađen pojedini sloj pojedinog zida. Iste te daske kasnije su se mogle koristiti za strop ranije sagrađenog kostura kuće.

¹⁵⁰ Isto, 207

¹⁵¹ Sve ostale pojedinosti o gradnje stambenih kuća opisao je Vařeka u svojoj studiji.

i zabavljanje seljana u slobodno vrijeme. Među njima bilo je i pojedinaca koji su povremeno čitali neku dostupnu knjigu na češkom jeziku koju su neke obitelji sobom dovezli ili je negdje posudili. Mladež je ponekad odlazila u daruvarsko trgovište da vide neki zabavni program, ili su se nedjeljom ili prilikom nekih svetkovina zabavljali u domaćoj gostionici jer su se i u drugim susjednim selima gostionice bila mjesta gdje su se sastajali seljani i raspravljali o svakodnevnim poslovima. U Lipovcu su svoju gostionicu imali najprije Koman, zatim Novotny a od 1896. godine Josip Kalensky. Gostionice su bile ujedno sastajališta u kojima su se održavale plesne zabave.¹⁵²

O kulturnom radu u Lipovcu je svoje uspomene napisao Franjo Kopeček, koji je u razdoblju u 1890.-1893. na svom „skitničkom putu“ kraće vrijeme boravio sa trojicom svojih prijatelja (on, Hanžl, Doležal i Hošek) u Lipovcu. Napisao je, da je u tom razdoblju tamo osnovao svoju glazbenu skupinu u kojem je on svirao na violinu, Antun Hanžl (Hanzl?) na krilnicu, a sin gostioničara Novotnog na harmoniku. Ivan Doležal i Emil Hošek se ne navode kao glazbenici, ali su se uključili u rad s dramskom grupom. Svoje glazbene probe održavali u kući obitelji Kalensky, a zatim su u večernjim nedjeljnim satima svirali u novosagrađenoj Novotnovoj gostionici. Tamo se počela sastajati i plesati tamošnja mladež. Kada se raspala ranija glazbena skupina, na plesnim zabavama u istoj gostionici svirao je na harmonici Novotnov sin, a nakon toga njega ga je zamijenila tamburaška grupa iz Končanice, koja je tamo dolazili svirati i kasnijih godina.

U Lipovcu se također počeli igrati prve kazališne igre. Prvo je bila prikazana ujesen 1890. godine. Bila je to kazališna igra „Mlinar i njegovo dijete“, odigranoj u Novotnovoj gostionici. Igrokaz je uvježbao Franjo Kopeček, uz sudjelovanje i trojice prijatelja iz Češke, koji su se privremeno nastanili u Lipovcu i Gornjem Daruvaru. Njih četvorica nastupili su i kao glumci i izvršili sve pripreme poslove za prikazivanje igrokaza. Među domaćim glumcima u igri su sudjelovali predstavnici tamošnje mladeži.

Drugi uvježbani igrokaz „Krojač, postolar i rukavičar“, s njim su nastupili i u Brestovcu u gostionici Koutnych (Koutnik?). Prema Kopečkovom pismu slijedilo je još nekoliko igrokaza od kojih je upamtio jedino „Lumpaci vagabundus“ i „Vyškovski Žid“. Kopeček je 1893. godine napustio Lipovac, privremeno je bio u Dolnjem Daruvaru, a 1895. godine se vratio u domovinu u rodno mjesto Bučovice. Ipak je kasnije naveo još neka imena lipovačkih glumaca koji su igrali u nekim igrokazima u Lipovcu: Marija Novotny, Katarina Kalensky, Marija i Josip

¹⁵² Blahouš ČUCHNIL, *Kapitoly z minulosti Lipovce, Jednota*, čísla od 14 do 51/52., 1990. Autor u br. 14 navodi, da je 1896. godine v Lipovci otvorena gostionica Josipa Kalenskog pa se ranija kulturna aktivnost od 1890. godina odvijala u privatnoj stambenoj kući obitelji Kalensky, a tek od 1896. godine u njihovoj izgrađenoj gostionici. Autor je u nastavcima, na osnovu usmenih podataka i dokumenata, opisao i dio ostale kulturne djelatnosti, gospodarske prilike, običaje i razna zbivanja iz života lipovačkih seljana.

Beneš, Veronika Toman, Franjo Novotny, Josip i Franjo Novotny i Josip Sykora. Ovo pismo (uspomena) bilo je pisano nakon oko 40 godina od njegovog boravka u Lipovcu pa su u njemu vjerojatno i neki nepouzdana podaci, posebno kod navođenja imena glumaca.¹⁵³

O lipovačkim igrokazima sačuvali su se još neki drugi zapisi. U svojim uspomenama Ivan(Jan) Tauber je napisao kako je on sudjelovao na daskama amaterskog kazališta 1896. godine u Lipovcu u kazališnoj igri „Dajte mi šesticu“. Zapisao je, da su nastupali u kazališnoj predstavi u prostoru obitelji Kalensky kao glumci gospoda Kalensky, V. Sykora, Franjo Kalensky, V. Sykora, Fr. Mačka? (Moučka), V. Ross, V. Strnad., Jan Koman i djevojke V. Trus, M. Beneš, A. Pokorny i O. Žďark. O tome da je Lipovac imao svoj brojani kazališni kadar, svjedoči podatak, da je pri pokušaju da se u Donjem Daruvaru uvježba neka kazališna igra nisu imali dostatno svojih glumaca, pogotovu momaka, i stoga su tražili ispomoć među mladima u Lipovcu. Tauber je također zapisao, da su prve kulise izradili Karas, Sykora (graditelj) i Vaclav Ross. Također su imali svoj glazbeni sastav: Karas je bio vilionista, F. Sykora je svirao drugu violinu a Fr. Barta harmoniku.¹⁵⁴ Vidljivo je, da su seljani Lipovca, Doljnjeg Daruvaru i Gornjeg Daruvara međusobno surađivali i pomagali.

O igrokazu u Lipovci prije Prvog svjetskog rata u svojim je uspomenama pisao i Vojta Štantejsky, tajnik Českoslovačke besede u Prekopakri, ali koji je još 90-tih godina 19. stoljeća živio u Pavlovcu kod Velikog Grđevca. On je također spomenuo ime Vaclava Rossa, stolara iz Gornjeg Daruvara, koji je bio veliki ljubitelj kazališnih igara o čemu svjedoči podatak, da je povremeno dolazio na kazališne probe čak u 19 km udaljen Pavlovac. Spomenuti Ross imao je zasluge jer je izradio sklapajuće kulise za igrokaze koji su se mogli prevoziti. Ove sklapajuće kulise su zatim korištene prilikom gostovanja pavlovačke kazališne grupe u Velikim Zdencima, a zatim na poziv Vaclava Rosa i u Ljudevit Selu. Vremenski to se zbivalo 1895. godine.¹⁵⁵

Od 90-tih godina 19. stoljeća Lipovac je počeo bilježiti postupani gospodarski napredak. Iako su u njemu živjele sitne ratarske obitelji, ipak su nekoje od njih dodatnim poslovima priskrbili neku dodatnu zaradu u najamnim poslovima. Nekoje su koristili konjske zaprege i kao kirijaši prevozili građevinski materijal ne samo za seoske potrebe nego i za građane daruvarskog trgovišta. Prevozili su i drva, pijesak iz Gornjeg Daruvara za potrebe staklane u Ivanovom Polju (Staklani) u vrijeme dok je tamo ona još radila. Posla je bilo dovoljno i svatko tko je

¹⁵³ Josef MATUŠEK: *Naše ochotnické divadelnictví. (K 100. výročí prvního českého divadla v Lipovci)*, separát, *Jednota*, Daruvar, 1990., 6.; O kazališnom radu u Lipovcu opsežne priloge pisao je i Blahouš ČUCHNIL, „*Kapitoly z minulosti Lipovce.*“

¹⁵⁴ Jan TAUBER, *Jak jsme hráli divadlo v Lipovci*, Ročenka Československé besedy v D. Daruvaru, 1907-1932, Petrovec 1932, 35-36.

¹⁵⁵ Vojta ŠTANTEJSKY, *Jak jsem rozvíjel dramatickou činnost*, Jihoslovan, Národní kalendář na rok 1913, Záhřeb 1912, 42-49.

imalo mario mogao je doći do dodatne zarade.¹⁵⁶ Dovoljno posla imali su i obrtnici Lipovca, posebno zidari koji ujedno nisu zanemarivali ratarske poslove na svojim imanjima. Bilo je čak obitelji u Lipovcu koji su zaradu dobivali izradom leda za neke potrebe daruvarskih firmi.¹⁵⁷

Za seljane Lipovca velika je prednost bila u tome što je njihovo selo bilo udaljeno od Daruvara 2-3 km pa su lakše mogli svoje ratarske, voćarske, stočarske i peradarske proizvode prodavati na daruvarskoj tržnici. Kada još nije bilo organiziranog otkupa mlijeka, mladež (učenici) su ga na putu do daruvarske škole nosili i prodavali u ranije dogovorenim daruvarskim obiteljima. U gradu su seljani prodavali i svoju stoku, svinje i perad. Od zarade su neke obitelji u Lipovcu kupovinom povećavali svoje ratarske površine, posebno u njihovoj bližoj okolini. Zbog povećanog interesa za ratarske površine i njegova se cijena počela povećavati. Interes za oranice u godinama prije Prvog svjetskog rata se skoro trostruko povećala u odnosu na onu cijenu prije 30 godina, ali ni takvih nije bilo više za prodaju. To je bio osnovni uzrok da su neke obitelji odlučile za odlazak preko mora (Amerika) gdje je zemlja bila jeftinija. Upravo taj „glad za zemljom“ je bio uzrok da se nije živjelo u raskoši nego u skromnosti samo s ciljem da se proširi njihova imovina. Ujedno se htjelo zaustaviti cijepanje imanja među potomcima što je bilo ranije praksa. Htjelo se da imanje naslijedi jedan potomak koji bi zatim novčano isplaćivao odštetu braći ili sestrama za njihov dio ranijeg roditeljskog imanja. Stoga su neki odlazili privremeno u inozemstvo da bi priskrbili dovoljno novčanih sredstava za tu isplatu. Neki su u tome uspjeli pa su se vratili, a neki nisu bili te sreće pa su zasnivali svoje obitelji u tuđini u mjestima privremenog a kasnije stalnog života. Rjeđe su se u obiteljima imovine dijelile, ali ako se to dogodilo, nastale su siromašne obitelji koje su, da bi preživjele, radile kao najamnici ili obrađivali iznajmljene ratarske površine kao „napoličari“ (pola prihoda najamniku a pola vlasniku zemlje).

Seljačka sela na prostorima u koje su se uselile češki doseljenici postala su ratarski razvijenija i naprednije od onih u kojima je živjelo starosjedilačko stanovništvo bilo je stoga što su doseljenici došli iz područja gdje se koristila razvijenija ratarska tehnika i napredniji način ratarske proizvodnje. Tržišne cijene ratarskih proizvoda bile su podjednake na cijelom prostoru tadašnje države. U Zagrebu se 1912. godine za 100 kg pšenice platilo 22 kruna, za žito 18 kruna, ječma 17, kukuruza 19, zobi 20, graha 20, crvenog luka 11, 1 hl vina 60 a 1 hl šljivovice oko 140 kruna.¹⁵⁸ U to vrijeme velik napredak bio je u stočarstvu. Iz Hrvatske se 1912.

¹⁵⁶ Prema *Národním novinama* iz 1899. godine najamni radnik je za jedan dan mogao zaraditi hranu na poslu i 80 filira, bez hrane 1 krunu i 20 filira. Ukoliko je koristio konjsku vučnu snagu mogao je dnevno zaraditi 4 kruna. Navedene godine 1 kg govedeg mesa kupovala se za 40 filira, svinjetina 46 a teletina 48 filira. Sušeno svinjsko meso kupovalo se za 68 filira.

¹⁵⁷ Vaclav HEROUT, *Jak osud spojil Kraisingerovy a Machovy, Jednota*, č. 8, 2015, 14- 15.

¹⁵⁸ Drahon PAVLU: *Hospodárské poměry ve Slavonie a v Bosně*. In *Jihoslovan, Národní kalendář na rok 1913*, Zahřeb, 1912, 106.

godine izvezlo oko 440 tisuća komada stoke, a potražnja za nju bila je još veća. Cijena jedne stočne životinje kretala se u prosjeku 375, a konja 515 kruna.¹⁵⁹Taj napredak u stočarstvu treba zahvaliti dobroj gospodarskoj politici. Razvilo se hrvatsko zadrugarstvo koje je još krajem 19. stoljeća imalo svoj početak, ali već 1910. godine u sklopu Zemljičarske banke djelovalo je 225 zadruga s neomeđenim pravima s oko 35 tisuća članova i oko 250 tisuća jutara ratarskih površina. Zadruga su uzimale velike zajmove kojima su pomagali svoje članove posudbama s malim kamatama i time se riješili visokih kamata prema tadašnjim lihvarima.¹⁶⁰

U Lipovcu na rijeci Toplici još prije nastanka sela bio je jedan mlin, ali nema pouzdanih podataka tko ga je sagradio. U njemu su seljani Luisendorfa mljeli žitarice, ali su njegove usluge koristili i seljani iz Gornjeg Daruvara i Ivanovog Polja i još nekih okolnih sela. Prvi zabilježen vlasnik češkog porijekla nakon nastanka sela bila je Viktorova obitelj, a nakon 1890. godine je njen vlasnik postao Franjo Zakora nakon što se oženio sa Marijom Viktor.

Broj stanovnika u Ljudevit Selu postupno se povećavao. Prema službenoj statistici u njemu je 1890. živjelo 212, a 1900. godine taj je broj porastao na 290 stanovnika. Razlog ovog povećanja nalazi se u porastu nataliteta, ali također jer su u tom broju bili krajem 90-tih godina 19. stoljeća uračunati i stanovnici današnjeg Lipovskog Majura koje je tih godina počeo nastajati kao zasebno naselje, a ne samo nekoliko zabačenih stambenih zgrada na osami. Taj manji broj obitelji koje su tamo ranije živjele su se u matičnim knjigama navodile kao Ljudevitselo (pustara), Ljudevitselo (majur), Lipovac (majur). Nešto kasnije ustalio se naziv Lipovac Majur, ali u službenim popisima stanovnika kao samostalno selo on se spominje tek 1931. godine. Ipak u zapisima daruvarske župne crkve to se selo, pod nazivom Lipovac Majur, počelo bilježiti od 1898. godine. Zanimljivo je, da se u matičnim knjigama zvanje njihovih članova od 1898. godine navodi: biroši, vlastelinski svinjari, vlastelinski činovnici, vlastelinske sluge, što ukazuje, da je to bila sirotinja koja je bila najamna radna snaga tadašnje vlastelinske obitelji Tüköry. Nešto ranije, pod nazivom Lipovac (u šumi) bilo je zabilježeno i nekoliko ugljenarskih obitelji. Prema nacionalnoj pripadnosti bili su to pripadnici hrvatske, mađarske i talijanske nacionalnosti, uglavnom katolici, i stoga su ostale sačuvane bilješke o njima u daruvarskom župnom uredu. Mnoge ove obitelji nisu ostale ovdje živjeti, njih su početkom 20. stoljeća zamijenile uglavnom hrvatske i češke obitelji.

U tablici br. 1. moguć je vidjeti odnos o broju rođenih, broju brakova i broju umrlih za razdoblje od 1880.-1900. Iz navedenog je moguće vidjeti, da je broj umrlih u razdoblju od 1881.-1890. bio veći, nego u razdoblju od 1891.- 1900., ali je osjetno je bilo manje rođenih nego u zadnjem desetljeću 19. stolecá¹⁶¹.

¹⁵⁹ Isto, 104

¹⁶⁰ Isto, 104-105

¹⁶¹ Državni arhiv u Bjelovaru (HR-DABJ) i AKŽD. Podaci su uzeti iz matičnih knjiga i Spomenice daruvarske župne crkve. Brojevi u zagradi se odnose na Lipovac Majur.

TABLICA 1. BROJ ROĐENIH, BRAKOVA I UMRILIH OD 1881.- 1900.

Godina	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890
Broj rođenih	6	6	4	8	3	11	7	5	8	10
Broj brakova	-	2	2	-	3	3	1	6	2	2
Broj umrlih	7	4	5	5	1	11	3	1	6	1
Godina	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900
Broj rođenih	8	10	10 (1)	14	4	8	9	9 (6)	10 (1)	8 (6)
Broj brakova	8	3	7	3	4	3	2	1	1	
Broj umrlih	5	4	3	7	6	2	2	4	4 (1)	2 (1)

Svoje duhovne potrebe stanovnici Ljudevit Sela i Lipovac Majuru su ispunjavali u Daruvaru. Iako je u tadašnjim prilikama nije bila velika udaljenost, ipak u vrijeme lošeg vremena mnogi nisu mogli sudjelovati na nedjeljnim svetim misama. U selu su sagradili drveni križ, kojeg su kasnije zamijenili novim križem i novim zvonom kojeg je 28. rujna posvetio daruvarski župnik Petar Ožanić koji je tamo nakon toga održao propovijed i svetu misu.¹⁶²

Ubrzo nakon postavljanja križa u selu su razmišljali o mogućnosti da u selu izgrade i manju kapelicu kod koje bi se povremeno seljani sastajali, molili i nadali se da će tamo povremeno svratiti i daruvarski svećenici. Nakon kraćeg vremena i to se počelo ostvarivati, izgradili su kapelicu u čijoj izgradnji su sudjelovali svi seljani. Nakon dovršene gradnje zamolili su novog daruvarskog župnika Miju Ettingera da ishodi pitanje njenog posvećenja. Župnik je u rujnu 1907. godine poslao u svezi toga molbu Nadbiskupskom duhovnom stolu u Zagreb i ubrzo je stigao odgovor s porukom, da „*po Vašoj molbi iz 21. ovog mjeseca se ovim putem daje Vam punomoć da možete 28. ovog mjeseca ove godine blagosloviti novu kapelicu u Ljudevitinom Selu, ali u isto vrijeme se pozivate da što prije o tome podnesete izvještaj kako je osigurano njeno održavanje.*“ U ime nadbiskupa svoj potpis je dao Dr. F. Suk.¹⁶³ Tako se ostvarilo, pa je 28. rujna 1907. novi daruvarski župnik Mijo Ettinger¹⁶⁴ obavio posvetu kapelice Svetog Vavrlava

¹⁶² Spomenica daruvarske župe.

¹⁶³ AKŽD Daruvar; *Odpisy-dopisi. Pismo: Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu velečasnom gospodinu, Zagreb, 23. rujna 1907.* (Arhiv daruvarske župe koji se sada nalazi u Požegi).

¹⁶⁴ Mijo Ettinger (1874.- 1966.) je imenovan je daruvarskim župnikom 1906. godine i bio punih 48 godina na tom položaju, sve do 1954. godine. Sudjelovao je i u političkom životu i jedno vrijeme bio biran kao zastupnik u Hrvatski sabor. Dobro je poznao prilike na ovdašnjim prostorima, mnoga je zbivanja i zapisao. Česima je zamjerao neke stavove koje crkva nije odobravalala, posebno njihov

i tamo istog dane održao propovijed i prvu svetu misu. One su se zatim održavale redovito u sljedećim godinama na dan Svetog Vaclava, kojemu je kapelica bila posvećena. Za nju je bilo kupljeno zvono teško 61 kg, u vrijednosti 244 kruna. U vrijeme Prvog svjetskog rata, 1916. godine, to je zvono, kao i mnoga druga crkvena zvona s područja daruvarske župe, bila rekvirirana, skinuta, rastaljena i iskorištena za ratne potrebe.¹⁶⁵

Seljani Ljudevit Sela su podržavali mnoge aktivnosti u Daruvaru. Godine 1910. novčano su pomogli da se umjesto stare samostanske školske zgrade u Daruvaru izgradi jedna jednokatna školska zgrada sa tri prostorije za nastavu i nekoliko manjih za samostanske djelatnice. Djevojačku školu polazile su i neke djevojke iz Ljudevit Sela.¹⁶⁶ Stanovnici ovog sela su se koncem 19. stoljeća uključili u plan i akciju prikupljanja novčanih sredstava za proširenje ili gradnju nove župne crkve u Daruvaru. Brojčani podaci ukazuju da se broj pripadnika rimokatoličke vjere krajem 19. stoljeća osjetno povećao pa je na dane većih vjerskih svetkovina nije mogao crkveni prostor primiti sve vjernike. O tome se više godina raspravljalo na raznim sastancima crkvenog odbora koji je izabrao zasebno i jedan odbor za izgradnju crkve koji je o tome raspravljao s više daruvarskih i županijskih ureda u Požegi te državnih institucija u Zagrebu. Proširivanju postojeće stambene zgrade protivile su se i razne spomeničke udruge i institucije, koje su ukazivale da bi nadogradnjom ova vrijedna građevina izgubila vrijednost jednog povijesnog spomenika. Mnogim neslogama doprinijela je i tadašnja politika, mnogi nisu odobravali ni novu gradnju, niti njeno proširenje. Početkom 1914. godine svako je selo s područja daruvarske župe moglo birati dva svoja zastupnika koji su sudjelovali na sastancima na kojima se raspravljalo o gradnji crkve. Ljudevitino Selo su zastupali Vaclav Houra i Vojta Janota.¹⁶⁷

Prije izbijanja rata 1914. godine bilo je već dovoljno novčanih sredstava za planirane poslove, ali nakon izbijanja rata svi su planovi su propali. Tijekom rata inflacija je obezvrijedila prikupljen novac pa nakon rata nije došlo ni do proširenje postojeće niti gradnje nove crkvene zgrade.¹⁶⁸

slobodniji život, posebno njihove plesne zabave i neki običaji. Ipak nije prešutio njihovu marljivost i priznao da su Česi imali zasluge za gospodarski napredak u ovdašnjim prostorima i bili po tom pitanju uzor starosjedilačkom stanovništvu. Više o njemu vidi u knjizi Vjenceslava HEROUTA, *180 godina daruvarske župe 1821- 2001*, Daruvar, 2001.

¹⁶⁵ Vjenceslav HEROUT, *180 godina daruvarske župe 1821- 2001*, 65

¹⁶⁶ AKŽD Daruvar, *Spomenica* (1910)

¹⁶⁷ *Spomenica daruvarske župe* (kopija u posjedu autora)

¹⁶⁸ Mijo Ettinger je u župnoj spomenici napisao 1922. godine da je je iznos za crkvene poslove nekad iznosio 110 000 kruna, ali bi se za iste poslove navedene godine trebalo platiti 3-4 milijuna kruna, što se nije moglo platiti s ranije ušteđenim novcem.

3. Lipovac u vrijeme Prvog svjetskog rata

Jedno relativno mirno razdoblje bilo je u Ljudevitinom Selu prekinuto nakon izbijanja Prvog svjetskog rata. Nije moguće uspoređivati to stanje s onim iz predratnog razdoblja, iako se na daruvarskim prostorima nisu vodile ratne operacije. Iako se ni u predratnim godinama nije na ovom području živjelo u raskoši, ratne su to stanje pogoršale. Mnogi mlađi muškarci morali su se odazvati na pozive vojnih vlasti i zatim su bili raspoređeni na ratna bojišta. Nitko od njih nije odlazio u rat iz nekih ideala, nego jer je morao ići u rat o kojem su tada odlučivali interesi tadašnjih velikih država. Mnogi Česi daruvarskog područja zadržala su i nakon doseljenja češko državljanstvo, jer su tada živjeli u zajedničkoj višenacionalnoj državi Austro-Ugarske. Stoga su se na pozive morali prijaviti na ranije određena zborna mjesta u rodnom mjestu i odatle su ih slali u ratna područja. Oni koji su nakon doseljenja primili hrvatsko državljanstvo, bili su uključeni u hrvatske domobranske jedinice.

Česi iz hrvatskih prostora su ratovali na više bojišnica. O tome što su preživljavali u njima nije se mnogo znalo, o tome oni nisu mogli pisati u pismima koje su slali svojim obiteljima, o tome se nije mnogo govorilo ili pisalo niti nakon njihovog povratka.¹⁶⁹ Stoga ni danas nije poznat broj poginulih vojnika s područja današnje Hrvatske pa su pretpostavke da je taj broj iznosio između 130 i 170 tisuća poginulih vojnika. Tijekom rata obitelji su uglavnom dobivali obavijesti o poginulom članu njihove obitelji, mjestu pogibije i mjestu pokopa. Za mnoge se nije ni ovo znalo, navode se kao nestali i tek nakon rata, ako se nisu vratili, vojni uredi su izdavali potvrde o njihovoj smrti.¹⁷⁰ Oni koji su preživjeli rat o svojim ratnim patnjama su govorili samo u krugu svojih obitelji i rodbine. O tome se i nedovoljno pisalo pa su mnogi svoje doživljaje sobom odnijeli u grob. Razlog takvom ponašanju je što su ratovali na strani koja je izgubila rat, ali nakon rata u novostvorenoj državi Kraljevini SHS slavili su se oni koji su ratovali na pobjedničkoj strani na balkanskoj (srpskoj, solunskoj) bojišnici (uglavnom srpski i crnogorski vojnici).

Na području Ljudevitinog Sela, uostalom kao u većem dijelu današnje Hrvatske, se nije ratovalo u Prvom svjetskom ratu. Ipak što je vremenski rat duže trajao, on se i ovdje počeo sve više osjećati. Iz godine u godinu se iz rata vraćao veći broj ranjenih, ali je stizao i veći broj informacija o poginulim vojnicima. U Daruvaru, u nekadašnjem Jankovićevom dvorcu, bila je organizaciji Crvenog križa smještena privremena bolnica kamo su dovozili ranjene vojnike,

¹⁶⁹ Vojnici iz područja današnje Hrvatske ratovali su na strani Austro-Ugarske, koja je bila na strani poraženih. Nakon završetka rata u novoj jugoslavenskoj državi slavila se pobjednička vojska, a o tim poraženim je bio različit stav, u mnogim slučajevima bili su prešućivani.

¹⁷⁰ Nisu poznati pouzdani podaci na kojoj fronti je poginulo najviše vojnika s područja današnje Hrvatske, ali se pretpostavlja da su to bilo istočno i talijansko bojište, a nešto manje na srpskom (solunskom) bojištu.

uglavnom s područja Bosne. Na daruvarskom području u ratna zbivanja uključio se i jedan broj civilnog stanovništva, uglavnom žene, koje su plele ili šivalo donje rublje i dijelove odjeće za vojnike koji su ratovali na bojištima.

Radi povećanja davanja za ratne potrebe i nedovoljnog broja muške radne snage u selima, prilike su se i u njima pogoršale. Vojnike na frontovima moralo se opskrbiti hranom, ali zbog opadanje ratarske proizvodnje u godinama prije njegovog završetka, stanje se dodatno pogoršalo jer se pojavio i nedostatak prehrambenih proizvoda. Cijena ratarskih proizvoda naglo se povećala pa su državne vlasti donosile naredbe i propise kojima su htjele imati uvid u proizvodnji ratarskih proizvoda. Cijene su vrtoglavo bile u porastu, sve je to pratila i inflacija koja je u potpunosti obezvrijedila mnogim obiteljima njihove novčane uštedevine pa su mnoge došle do razine donjih granica preživljavanja. Uredi su htjeli zaustaviti inflaciju određivanjem maksimalnih cijena, kako za ratarske proizvode, tako i za visinu poljskih radova. Bilo je vidljivo, da je cijena rada bila u padu dok su ratarski proizvodi već ranije osjetno porasli. Odlukom Kraljevske zemaljske vlade Hrvatske i Slavonije bili su propisani najviše (maksimalne) cijene rada. Oraču sa zapregom, bez hrane, bila je određena dnevna zarada u visini 8 kruna, a 5 kruna s jelom. Kosci su za jedan dan košnje mogli tražiti 4, 50 kruna bez jela, ili 2 krune i 50 filiru s jelom; kopáč vinograda 2 krune bez jela ili 1 krunu s jelom. Bile su to nizke cijene jer su bile propisane i cijene žitarica: za 100 kg pšenice bila je propisana cijena 39 kruna, žita 31 kruna i 50 filira, ječma 28 i kukuruza 28 kruna. Za 100 kg pšeničnog brašna trebalo je platiti 90 kruna, za miješano pšenično a kukuruzno brašno 60 kruna, za žitno brašno 80 kruna, za kukuruzno brašno 44, za pšeničnu posiju 17 a kukuruznu 10 kruna. U tom cjeniku bila je propisana i kazna za one koje se nisu pridržavali ovih odluka i to 600 kruna novčane kazne i dva mjeseca zatvora.¹⁷¹

Seljaci nisu imali nikakvu korist iz visokih cijena ratarskih proizvoda jer se jednim propisom hrvatskog bana odlučilo da ratarska obitelj iz uroda žitarica u 1916. godini može po članu obitelji ostaviti 18 kg pšenice, žita ili suražice i zatim sav višak morao je prodati državi za veoma nisku cijenu, znatno nižu od njene vrijednosti. Svaka trgovina „na crno“ se strogo kažnjavala, prekupci su također kažnjavani, svaki putnik prilikom putovanja morao je pribaviti propusnicu za svoj put. Tíme, što je cijena žitarica porasla, one su se prestale koristiti za ishranu stoke i peradi pa je došlo do njihovog klanja ili su je prodali što je uskoro dovelo i do nedostatka i mesa i tim je zavladao glad i u našim selima.¹⁷² Ipak ona je na selima imala

¹⁷¹ Vjenceslav HEROUT, *Grubišno Polje i Prvi svjetski rat (1914.-1918), Pučki kalendar Bjelovarske bilogorske županije*, 2015. 126-130

¹⁷² Nedostatku žitarica i njenih posljedica osjetili su svi slojevi društva. O tome svjedoči i jedno pismo župnika Franje Jemeršića u Gušći poslano njegovom stricu Ivanu Jemeršiću u Grubišnom Polju, također župniku. Molio ga da pokuša, ukoliko je moguće, kupi 100 kg pšenice na području njegove župe jer nema ni za hostiju. Ako u tome uspije da mu je pošalje poštanskom pošiljkama po 20 kg.

manji intenzitet za razliku od onog u trgovištu Daruvara gdje su ranije njegove mještane opskrbljivali seljaci iz okolnih sela. Ta je opskrba iz navedenih razloga u godinama pred završetak rata izostala, a uvoza iz okolnih područja nije bilo jer su tamo prilike ponekad bile još gore.

Mnogi muškarci Ljudevit Sela također su sudjelovali u ratu, neki od njih se iz rata više nisu vratili. Njih su oplakivali samo obitelji i rodbina, o njima se nije govorilo u široj javnosti u cijelom razdoblju između dva svjetska rata. Njihova imena nisu upisana ni u matičnim knjigama pokojnika župne crkve u Daruvaru jer su bili pokapani u mjestima svoje pogibije. Pošto se o njima nakon rata nije ni pisalo, imena jednog dijela poginulih ostao je nepoznat. Podaci o poginulim iz Ljudevit Sela navedeni su jednim dijelom u objavama koje su obiteljima vojne vlasti slale nakon pogibije, a djelomično proširene podacima njihovih obitelji:

Poginuli vojnici Ljudevit Sela u Prvom svjetskom ratu

1. Janota (Jan) Ivan: rodio se 1893., bio je sin Vojte a Ane, rođene Častek. Poginuo je na stanici Postaje 31. 7. 1917., gdje je bio i pokopan.
2. Karlo Janota, 26. 1. 1886, sin Alberta (Vojte) Janote a Ane Častek.
3. August Juza, rođen u Ljudevit Selu 1890. u obitelji Petra Juze i Josipe, rođene Petrlík. Bio oženjen, njegova supruga bila je Marija, rođ. Volgemut. Poginuo je na bojišnici kod Harasinova u Rusiji 11. 6. 1915, gdje je bi i pokopan. Imali su sina Alojzija, rođenog 1912. godine.
4. Franjo Juza, 25. 9. 1891., zidar, živio je u Donjem Daruvaru, sin Franje Juze i Francike Hašpl. Poginuo je 28. rujna 1914. Njegova supruga bila je Božena, rođena Bašek. Bio je pokopan u Aradu.
5. Antun Kraisinger rodio se u Ljudevit Selu 1893. godine, sin Antuna Kraisingera a Rozalije, rođene Vystid. Nakon izbijanja rata na poziv u rat odazvao se na adresu svoje zavičajne adrese u Trubinu u općini Hořovice. Ubrzo je bio uključen u pješačku pukovnicu 88 i poslan na istočno bojište. Iz evidencijske potvrde, koju su njegovi roditelji dobili nakon pogibije, navodi se da je umro u Rehovu u guberniji u guberniji Tversko u Rusiji 4. svibnja 1915. U njoj se još navodi, da su nakon smrti kod njega našli 3 rublje i 50 kopejki i jedan paketić nepoznatog sadržaja. Mjesto pokopa nije bilo navedeno.
6. Makal Antun, rođen 1889. u obitelji Franje i Anastazije. Poginuo je 16. 7. 1917. i pokopan u mjestu Cotpiany.

(Arhiv župne crkve u Grubišnom Polju).

7. Novotni Ivan, rođen 1880., postolar, supruga Marija, rođena Kavalir. Poginuo je na bojištu u Srbiji 13. 9. 1914.
8. Vinko Petrlik, rođ. 15. 10. 1892, sin Antona Patrlika i Ane Vacek.
9. Josip Polaček, r. 24. 2. 1886, sin Franje Polačeka i Marije Strejček bio je proglašen mrtvim 1920. godine.
10. Alois Sadovek, rođen 1890, sin Petra Sadovka a Marije Bina
11. Strnad Ivan?
12. Barta Franjo, r. 22. 12. 1889, sin Franje Barta a Antonije Lehočka

Osim velikog broja poginulih mladih ljudi iz Ljudevit Sela, također je pred završetak rata na daruvarskom prostoru harala španjolska gripa. Među 354 zabilježenih umrlih pripadnika rimokatoličke vjere 1918. godine, od ove bolesti ili njenih posljedica umrlo je veći broj župljana. To povećanje umrlih se može zapaziti usporedbom s brojem umrlih 1916. godine, kada ih je umrlo 184, a 1917. ukupno 222, što je bio osjetno manji broj umrlih.¹⁷³

Prema broju rođenih u razdoblju od 1901.- 1920. moguće je zaključiti, da se u matičnim knjigama broj rođene djece ustalio, uz napomenu, da se rođena djeca osim u Ljudevit Selu počeo zasebno bilježiti i navoditi broj djeca rođene u Lipovskom Majuru. U navedenom razdoblju se rodio sljedeći broj djece: **1901.**7(1), **1902.** 6(5), **1903.** 2(8), **1904.** 3(4), **1905.** 12(8), **1906.** 16(7), **1907.** 8(9), **1908.** 8(7), **1909.** 8(6), **1910.** 8(4), **1911.** 5(6), **1912.** 5(3), **1913.** 4(3), **1914.** 6(7), **1915.** 1(1), **1916.** 4(1), **1917.** 2(1), **1918.** 2(2), **1919.** 12(3), **1920.** 9(4).¹⁷⁴

U popisu rođenih moguće je zapaziti da se u ratnom razdoblju, od 1915. do 1918. godine, smanjio broj novorođene djece, ali nakon završetka rata počeo se ponovo povećavati.

Nakon završetka „velikog rata“ još više godina su se osjećale njegove posljedice. Osim toga kada su još mnogi oplakivali poginule svoje članove obitelji, bilo je mnogo onih za koje se nije znala njihova sudbina. Neki od njih su se vratili, ali o nekim nisu stizale nikakve informacije pa su nakon više godina bili i službeno proglašeni kao mrtvi. Bilo je isto mnogo onih koji su se vratili iz rata, ali narušenog zdravlja ili su trpjeli posljedice ranjavanja ili teških psihičkih stanja koja su ih pratili do smrti. Traume takvih se u novonastaloj državi nisu uvažavali samo zato, jer su ratovali na strani koja je izgubila rat. Nije se uvažavalo da nisu išli u rat svojom voljom, nego su bili u njega nasilno ići.¹⁷⁵

¹⁷³ AŽKD, Spomenica (1916.-1918.)

¹⁷⁴ AŽKD, *Spomenica: Rođenja po naseljima*. Brojke ispred zagrada odnose se na Ljudevit Selo, a u zagradi na Lipovec (Majur).

¹⁷⁵ Nova država Kraljevstvo SHS nastalo je ujedinjenjem nekih dijelova koji su bili u sastavu Austro-Ugarske (Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina i Vojvodina) sa Srbijom i Crnom Gorom, koje su ranije bile samostalne države. Srbija i Crna Gore bili su članice Antante i pobjednici u ratu.

Početak 20. stoljeća živjele su u Ljudevit Selu već mlađi naraštaji. Glave obitelji i domaćinstava postali su već oni koji su se rodili u Ljudevit Selu ili su se tamo „priženili“.

U tablici **br. 2** je uveden djelomični popis zadnjeg Statusa animarum (Popis duša). Ukoliko bi se on usporedio s ranijim prethodnim SA, moglo bi se dobiti slika o pojavi novih i nestanku nekih ranijih obitelji na pojedinim kućnim brojevima. Tako u popisu se ne navode kućni brojevi 6, 8, 9, 13 jer su obitelji s ovih kućnih brojeva odselile, ali se ipak broj stambenih kuća povećao jer je bilo 10 novih kućnih vlasnika, ali su po dvojica imali iste kućne brojeve (5, 7, 17, 18) i čak tri kuće imale su broj 19. Vidljivo je da su raniji kućni brojevi do 25 ostali. Ukupni broj novih kuća bio je još veći jer se u katastarskoj karti unesena i neka nova domaćinstva, ali ti kućni brojevi nisu bili još uneseni u SA, ali su označeni njihovi vlasnici. Nove stambene zgrade počele su se graditi i na lijevoj strani ceste Daruvar – Lipovac, ali se selo počelo postupno širiti i prema Daruvaru i prema Pehovcu. Ipak do konca 1918. godine nije bilo mnogo novih sagrađenih stambenih kuća pa su u nekim ranijim živjele obitelji iz više rodbinskih obitelji. SA nije službeni dokument, u njemu ima nekih nejasnoća, ali je ipak bio važan za župni ured jer je u njemu imao nadzor nad svojim župljanima radi kontrole crkvenih davanja koje su obitelji imali prema crkvi.

Vjerodostojnost sljedećeg popisa teško je provjeriti jer se SA tijekom vremena postupno dopunjavao. Ipak, kao kostur, ostali su svi prvobitni kućni brojevi zaključno s brojem 25, a na mnogim ranijim su već živjele druge obitelji. Navedena su i neka nova domaćinstva, ali bez navoda kućnih brojeva. Takvih nije bilo mnogo, ali je to dobar vodič o domaćinstvima na početku 20. stoljeća. S obzirom da se broj stanovnika u tom vremenu osjetno povećao, dolazi se do zaključka da je u nekim domaćinstvima živjelo više obitelji neke porodice. Najveći problem u praćenju članova pojedine obitelji je u slučajevima kada je ona imala više djece, poput porodice Janota. Kod takvih su često njihovi odrasli članovi zasnivale nove obitelji, pa nije bilo dovoljno prostora za sve članove porodice. To su pitanje počelo rješavati gradnjom novih stambenih kuća. U takvim slučajevima teško je slijediti kretanje njegovih stanovnika prema ovom popisu. Neke novosagrađene kuće bile su u vlasništvu već ranije doseljene obitelji. To se najčešće odnosi na slučajeve kada su dvije kuće označene istim kućnim brojem.¹⁷⁶

¹⁷⁶ Bivši kućni brojevi 25 kuća su ostali, ali u mnogim su živjeli već drugi vlasnici koji su se tamo uglavnom „priženili“. Nove kasnije izgrađene kuće dobivale su kasnije brojeve od 26 prema višim i time se poremetio raniji pravilan redoslijed. U ovom SA ti novi brojevi nisu još bili uneseni pa je taj redoslijed nepotpun.

TABLICA 2. STANOVNICI LIPOVCA NA PRIJELAZU DVAJU STOLJEĆA

Kućni broj	Obitelj i članovi s godinama rođenja
1	A. Res Antun 1883. A. Barbara r. Vinter 1890. a. Karlo 1912., Josip 1914., Antun 1922. Ba. Res Karlo 1912. B Ana r. Pokorni 1919. Ca Res Josip 1914. C Hlaček Hermina 1920.
2	A. Beneš Venc 1837. A. Ana r. Macha 1837. a. Marija 1879.
3	A. Alojz Holeček 1921. A. Fanika r. Horak 1923.
4	A. Koutnik Marija 1847. Ba. Koutnik Venc 1873. B. Terezija r. Drahnik 1881. b. Franjka 1900., Marija 1901., Veronika 1903., Albina 1905., Franjo 1907., Ana 1910., Venc 1911., Antun 1914., Josip 1916. Cb. Koutnik Venc 1911. C Francika r. Pelikan 1916.
4	A. Res Ivan ?? A. Josipa r. Vinter 1895. a. Franjo 1915., Bogumil 1923. Ba Res Franjo 1915. B. Blaženka r. Voda 1923.
5	A. Makal Josip 1847. A. Francika r. Valenta 1852. a. Francika 1886., Josipa 1889., Josip 1893., Antun 1896. Ba. Makal Josip 1893. B. Ana r. Ružička 1896. b. Ruža 1920., Gusta 1922., Anna 1925., Amalija 1927., Antun 1930.

5	<p>A. Sadovek Petar 1864. A. Marija r. Bina 1860. a. Ivan 1886., Alojz 1890., Alojzija 1892., Francika 1898. Ba. Sadovek Ivan 1886. Antonija r. Ihlik 1890. b. Marija 1913., Alojzija 1914. Ca Sadovek Albert 1894. Antonija r. Ihlik 1890. c. Marija 1920.</p>
7	<p>A. Coufal Karel 1858. A. Terezija r. Čapudr 1869. a. Franjo 1887., Ana 1894., Karlo 1897., August 1900. Ba. Coufal Karlo 1897. Emilija r. Hab 1899. Ca. Coufal August 1900. C. Francika Jetmar 1901.</p>
7	<p>A. Strejček Ivan 1838. A. Ana r. Větrovská 1839. a. Vencl 1876. Ba. Strejček Vencl 1876. B. Francika r. Bernášek 1875. b. Franjo 1897., Ana 1899., Vaclav 1901., Marija 1903., Alojzija 1905., Emilija 1908., Josip 1912., Francika 1913. Cb. Strejček Franjo 1897. C. Katarina r. Drobna 1895. c. Štefanija 1925., Vladimir- Franjo 1927.</p>
10	<p>A. Petrlik Antun 1863. A. Ana r. Žďarek 1863. a. Vinda 1892., Ladislav 1896., Josip 1898., Franjo 1902., Vaclav 1906., An- tun 1908. Ba Petrlik Ladislav 1896. B. Ana r. Strejček 1899.</p>

11	<p>A. Novotni Antun 1844. a. Franjo 1868., Ivan 1880. Ba. Novotny Franjo 1868. B. Veronika r. Koman 1874. b. Josip 1892., Rozalija 1896., Franjo 1894., Franjo 1898. Cb. Novotny Josip 1892. C. Marija r. Pinkava 1896.</p>
12	<p>A. Kraisinger Antun 1854. A. Rozalija r. Vystid 1855. a. Marija 1890, Antun 1892. Ba. Kraisinger Marija 1890. B. Skalnik Vaclav 1883. b. Antun 1920., Vaclav 1923., Ana Marija 1927.</p>
14	<p>A. Janota Vojta 1857. A. Ana r. Častek 1859. a. Venc 1881., Franjo 1884., Karlo 1886., Josip 1888., Ana 1890., Alojz 1899, Marija 1892., Ivan 1893., Francika 1901., Barbora 1903. Ba. Janota Franjo 1884. B. Ana r. Polaček 1889. b. Josip 1906. Ca. Janota Venc 1881. C. Ana r. Macha 1882. c. Amalija 1908., Marija 1910., Franjo 1912., Margarita 1914., Blaže- na-Ana 1916. ? A. Janota Josip 1888. A. Marija r. Karas 1890. a. Eleonora 1915., Bohoslav 1919., Vojta 1921. Ba Janota Vojta 1921. B. Grbenić Hedviga 1928.</p>

15	A.Dočkal Alojz 1890. A. Ana r. Zajc 1890. a. Josip 1910., Božena 1912., Marija 1914., Ružena 1919. Marija Dočkal 1892. Sofija Dočkal 1898. B. Karlo Dočkal 1894. B. Josipa Petrlik 1898. Ca. Josip Dočkal 1910. C. Francika r. Adlaf 1920.
16	A. Josip Merhaut 1858. A. Marija r. Petrlik 1850.
17	A. Petr Juza 1852. A. Josipa Petrlik 1854. a. Josipa 1881., Franjo 1884., August 1890., Anna 1893., Božena 1896. Ba August Juza 1890. B. Marija r. Volgemut 1892. b. Alojz 1912.
17	A. Turek Antun 1854. A. Francika r. Vosahlo 1858. a. Ana 1876., Franjo 1881., Josip 1885., Ivan 1886., Antun 1891. Ba Turek Josip 1885. B. Ana r. Stožicky 1892. b. xx? 1910., Stjepan 1912., Rudolf 1918.
18	A. Koman Ivan 1831. A. Marija ? 1836.
18	A. Turek Ivan 1878. A. Anna Herman 1883. a. Albina 1905., Franjo 1906., Francika 1909., Marija 1922. Ba Turek Albina 1905. Adlaf Vinca 1905.
19	A. Barta Franjo 1844. A. Antonija r. Lehovka 1844.

20	<p>A. Macha Franjo 1875. A. Sofija r. Juza 1886. A2. Marija Kuře r. Vorlicky 1878. a. Slavka 1905., Bogomil 1906., Emil 1908., Marija 1910., Božena 1913., Zdenka 1914., Vladimir 1917.</p>
21	<p>A. Kral Franjo 1853. A. Rozalija r. Juza 1864. a. Josip 1877., Fránjo 1879., Alojzija 1886., Antun 1889., Stjepan 1891. Ba Kral Josip 1877. B. Josefina r. Chudoba 1880. b. Anna 1903., Anastazija 1904., Marija 1908., Vaclav 1909., Josip 1911.</p>
22	<p>A. Petrlik Antun 1877. A. Marija r. Pihir 1887. a. Stjepan 1907.</p>
22	<p>A. Veltruski Jaroslav 1902. A. Marija r. Holeček 1906.</p>
23	<p>A. Stožický Josip 1867. A. Marija r. Pekarek 1873. a. Anna 1892., Agneza 1898., Franjo 1903. Ba. Stožický Franjo 1903. B. Veronika r. Koutnik 1903.</p>
23	<p>A. Janota Alojz 1899. A. Anna r. Šargač 1907.</p>
23	<p>A. Turek Franjo 1881. A. Francika r. Bago 1883. a. Emilija 1907., Sofija 1909., Josip 1911. Ba Turek Josip 1911. B. Katerina r. Straník 1909.</p>
24	<p>A. Roček Ivan 1852. A. Josipa r. Trupl 1852. a. Antun 1876., Ivan 1881., Josip 1883., Venc 1885., Ana 1886., Alojz 1890., Francika 1891., Marija 1894.</p>

25	<p>A. Pokorny Vaclav 1847. A. Barbora r. Šveida 1849. a. Franjo 1884. Ba. Pokorny Franjo 1884. B. Anna r. Patková b. Albina 1915., Franjo i Anna 1919., Božena 1921., Antun 1924., Josip 1932.</p>
X	<p>X A. Herout Rudolf 1889. A. Anna r. Geler 1891. a. Josip 1910., Marija 1912., Albina 1914., Anna 1917., Rudolf 1919.</p>
X	<p>X A. Janota Franjo 1912. A. Dočkal Slava 1920.</p>
X	<p>X A. Janota Juraj 1936. A. Kalensky Zdenka 1944. a. Drahuška 1964., Miloslav 1966.</p>
X	<p>A. Kalensky Josip 1864. A. Malina Anna 1864. a) Marija 1886., Jaroslav 1888., Aloizija 1890., Ladislav 1892., Rozalija 1894., Ana 1898., Francika 1900., Bogumila 1902., Eleonora 1905., Josip 1908. Ba Jaroslav 1888. B. Leonora Karas 1893.</p>
X	<p>A. Kalensky Vencl 1879. A. Anna r. Dočkal 1887. A2 Anna Šteher udova Geler ? a. Fanika 1906., Franjo 1907., Alojz 1909. a2 Ana 1913., Josip 1918. Ba Kalensky Franjo 1907. B Fanika r. Havranek 1905.</p>
X	<p>A. Polaček Josip 1886. A. Pavlina Haas 1881.</p>

U razdoblju od 1880. do 1918. godine Ljudevit Selo (Lipovec) razvilo se u napredno gospodarsko selo na daruvarskom području. U njemu se susrećemo i s nekim obilježjima kulturnog rada koje je u tom razvoju samo privremeno zaustavio rat, a zatim i gospodarska kriza koja je uvijek posljedica ratnih prilika.

U Ljudevitinom Selu došlo je do povećanja broja stanovnika. Prema službenoj statistici naselje je 1857. imalo 58 stanovnika, a taj se broj 1910. povećao na 290, doduše zajedno s Lipovac Majurom, čiji se broj tada još pripisivao Ljudevitinom Selu. Gospodarski napredak mnogi pripisuju činjenici da je bio u blizini trgovišta Daruvar u kojem je mogao lakše prodati svoje ratarske i stočarske proizvode. U tome ima istine, ali ne treba zaboraviti da je iza toga stajao i težak svakodnevni ratarski posao, štedljivost i napredni način gospodarske proizvodnje.

SUMMARY

LJUDEVIT VILLAGE FROM 1880-1918

Abstract: The migrations of Czechs during the 19th century have been extensively researched and written about by scholars in the 20th century. They were studied by many scientists from the area that is now part of today's Czech Republic, as they were massive there and were not limited to Croatian regions, but also extended to some European regions and overseas countries. This described migration took place in the area of the then Habsburg Monarchy (Austro-Hungarian), which included the Czech and Croatian territories. Consequently, many interpreted it from the perspective of population migration from overpopulated areas to less populated areas within the mentioned country. This uneven population distribution has its historical justification, because the southern parts of that country ("Hungarian lands") were mainly under Ottoman rule until the end of the 17th century. After the liberation of those countries, those areas were abandoned by a large number of people, including the Ottomans and a larger number of their former subjects. The liberated countries had to be made suitable for a more advanced economy, and this could be achieved by colonising those areas, then clearing some forest areas and making them ready for more advanced agricultural production, for which they had all the desirable prerequisites. The Viennese court supported such a policy, but until the abolition of serfdom (1848), there were problems with obtaining permits from the landowners, who often withheld the issuing of dismissal notes. In the second half of the 19th century, after the abolition of serfdom, a part of the small peasantry joined the migrations, motivated by the desire to buy arable land, which was noticeably cheaper in the Slavonia region, by selling their small estates. In addition to them, many landless peasants joined the migrations, who, at the invitation of some Slavonian noble families, entered into a lease relationship and worked as tenants on those noble estates that they retained for themselves. In return, they received smaller lease areas, but the lessors could always cancel earlier contracts at will. It was precisely in this relationship that the villagers of Luisendorf were involved from the settlement's founding in 1855 until 1888, when they registered the leased estates in their names.

Keywords: Tüköry family, sales contracts, from tenants to free peasants, cultural and church life, circumstances in the First World War.